

Adriana Frączek

Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna

Rodzina i wartości chrześcijańskie jako elementy tożsamości kulturowej

Family and Christian values as elements of cultural identity

Słowa kluczowe: rodzina, wartości, tożsamość kulturowa

Keywords: family, values, cultural identity

Streszczenie

Artykuł przedstawia wybrane wartości chrześcijańskie, odgrywające zasadniczą rolę w wychowaniu i kształtowaniu osobowości człowieka – miłość bliźniego, prawda, rodzina. Ponadto mawia rolę środowisk wychowawczych – rodziny, szkoły, Kościoła – w procesie wychowywania i budowania tożsamości kulturowej.

Abstract

The article presents selected Christian values, which play a vital role in the upbringing and shaping of the human personality – love of neighbor, truth, family. In addition, it teaches the role of educational environments – family, school and church – in the process of raising and building cultural identity.

W polskiej kulturze stosunek do wartości chrześcijańskich jest sprawdzianem rzeczywistego odniesienia do kultury narodowej. Wynika to z doświadczenia polskiej historii: „Tak było w okresie zaborów, tak było podczas hitlerowskiej okupacji, tak było po II wojnie światowej, zwłaszcza w czasach stalinowskich. A działa się tak dlatego, ponieważ kultura narodowa w naszym kraju jest od 1000 lat związana z wartościami, jakie przyniosło chrześcijaństwo”¹.

---

¹ L. Dakowicz, *Świat wartości przyszłych nauczycieli: studium socjologiczne na podstawie badań studentów specjalizacji nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku*, Białystok 2006, s. 56–57.

W przypadku społeczeństwa polskiego wartości zostały wzbogacone przez religię katolicką. „Język i religia katolicka pomogły przetrwać narodowi polskiemu i w efekcie doprowadziły do podniesienia tych wartości do rangi symbolu dziedzictwa kulturowego. W historii i współcześnie wszelkie działania zagrażające narodowi wywoływały i wywołują uaktywnienie religii i odwoływanie się do uczuć patriotycznych”².

W życiu człowieka i społeczeństwa wielką rolę odgrywają wartości uniwersalne, ogólnoludzkie, do których zaliczamy wartości chrześcijańskie. Uzasadniając ich wyjątkowość, szczególnie obecnie wydaje się słuszne przywołać poglądy Kazimierza Denka, który pisze: „Społeczeństwo demokratyczne, które z takim trudem budujemy w Polsce, nie jest możliwe bez udziału obywateli, kierujących się w swoim postępowaniu świadomą, własną i dobrowolną odpowiedzialnością oraz uniwersalnymi wartościami. Nie są one dane raz na zawsze. Trzeba je kultywować, aby ich nie utracić. Odzyskanie raz utraconej wartości jest bardzo trudne”³. Dlatego też ważne jest, aby zaistniały one w procesach kształcenia, żeby mogły być przekazywane i urzeczywistniane.

Papież Jan Paweł II w przesłaniu do uczestników kongresu naukowego w Rzymie w czerwcu 2002 r. stwierdził: „Wartości chrześcijańskie stanowią najbardziej charakterystyczny dorobek intelektualny i duchowy, który ukształtował tożsamość europejską na przestrzeni wieków i należą do skarbcza kultury tego kontynentu”⁴.

Fundamentem patrzenia w chrześcijaństwie na świat wartości jest Objawienie, w którym zawarte jest słowo Boga. Poprzez Objawienie sam Bóg odsłania prawdę o sprawach najbardziej istotnych dla człowieka. Boże objawienie pełni funkcję wartości absolutnej. Człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boże. Płynąca z objawienia nauka o godności człowieka zawsze wiąże się z konkretnymi zadaniami moralno-społecznymi, które człowiek winien realizować w swoim życiu. Zadania te zawarte są w Dekalogu i przykazaniu miłości oraz w słowach Chrystusa wygłoszonych podczas Kazania na Górze. Chrześcijaństwo nie ogranicza się tylko do określonych prawd religijnych, lecz wymaga od człowieka, aby wprowadzał wartości zawarte w wierze w czyn.

Wartości chrześcijańskie mają uniwersalny charakter i uzasadniane są przez odwoływanie się do obiektywnej prawdy o człowieku. Nie są to wartości abstrakcyjne, istniejące jako ideały, ale są wartościami wcielonymi w kulturę.

Naczelną i wyjątkową wartością jest osoba ludzka. Człowiek jako osoba jest bytem najwyższym i najdoskonalszym w świecie materialnym i o najwyższej godności.

² Ibidem, s. 58.

³ Z. Frączek, *Edukacja aksjologiczna wobec potrzeb współczesności*, Rzeszów 2002, s. 67.

⁴ W. Chudy, *Istota pedagogiki personalistycznej*, [w:] *Wychowanie chrześcijańskie: między tradycją a współczesnością*, red. M. Nowak, T. Ożóg, Lublin 2007, s. 294.

W religii chrześcijańskiej człowiek postrzegany jest jako istota rozumna i wolna, posiadająca ciało i duszę nieśmiertelną.

Chrześcijaństwo charakteryzuje wypracowany układ wartości. Do podstawowych, obok wartości człowieka, należy prawda, która jest przewodnikiem wszelkich wyższych wartości oraz dobro, związane z ideami nieskończoności i doskonałości. Warunkiem istnienia dobra jest wolność. Nierozzerwalnie z dobrem i prawdą wiąże się piękno, będące skrzyżowaniem tych dwóch podstawowych wartości. Prawdziwe piękno prowadzi do rozwoju człowieka jako osoby⁵.

Kolejną wartością w chrześcijańskim systemie jest miłość. Za wartościowe uznaje się jej różne formy i płaszczyzny występowania, jak: miłość małżeńska, rodzicielska, braterska, przyjaźń, miłość bliźniego i miłość Boga. Miłość stanowi wartość, której człowiek musi się uczyć we wspólnocie, w kontakcie z drugim⁶. Ważną rolę w kręgu wartości chrześcijańskich odgrywa również praca człowieka.

Na pojęcie wartości chrześcijańskich składają się trzy zasady: afirmacja człowieka, hierarchia wartości i tradycja. Na mocy tej pierwszej nawet *ten najmniejszy*, najsłabszy i odrzucony ma prawo oczekiwać pomocy od innego człowieka. Zasada druga określa ład życia ludzkiego wyznaczony podstawowymi wartościami na linii: osoba – rodzina – społeczność – Kościół – Bóg. Zasada tradycji wskazuje na historię, w której w ciągu dwóch tysięcy lat realizowały się i zweryfikowały się te wartości. Naprawdę jednak o specyficzności wartości chrześcijańskich, jak stwierdził filozof Jacques Maritain, decyduje tylko Chrystus. „Tylko w tajemnicy zbawczego Wcielenia chrześcijanin poznaje, czym jest godność osoby ludzkiej i jaka jest jej cena. To pojęcie rozciąga się jakby w nieskończoność i osiąga swoje znaczenie absolutnie pełne dopiero w Chrystusie”⁷.

W zakresie treści wartości chrześcijańskie pokrywają się z wartościami ogólnoludzkimi, zwanymi często wartościami wyznaczającymi prawa człowieka. Są to wartości wyrażające i nakazujące szacunek dla człowieka. Na gruncie godności człowieka zyskują również moc inne wartości, jak: prawo do życia i wolności, podmiotowość i tożsamość człowieka, swobody obywatelskie, życie wolne od zagrożeń wojną, pluralizm polityczny i światopoglądowy, godziwy poziom życia duchowego i materialnego, możliwość samorealizacji, rodzina, praca, edukacja, zdrowie i jego ochrona, wierność, solidarność, ducha ofiary. Wszystkie te wartości wchodzą również w zakres wartości chrześcijańskich.

Ważną rolę w rozwoju psychicznym i kształtowaniu się osobowości dzieci i młodzieży odgrywa środowisko wychowawcze, które tworzą określone osoby lub grupy

⁵ A. Błasiak, *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania: wybrane zagadnienia*, WAM, Kraków 2009, s. 154–157.

⁶ Ibidem, s. 158.

⁷ W. Chudy, op.cit., s. 294.

ludzi. Podstawowe środowiska wychowawcze to: rodzina, szkoła, grupy rówieśnicze i Kościół. Wszystkie one są ważne w przekazywaniu wartości, w tym chrześcijańskich.

Rodzina jako środowisko przekazujące wartości

W procesie oddziaływań wychowawczych, warunkujących kształtowanie się systemu wartości człowieka szczególną rolę pełni rodzina. Jest ona pierwszą komórką społeczną, która przekazuje dziecku wartości i wzory postępowania. W rodzinie tworzone są pewne normy, regulujące postępowanie i zachowanie poszczególnych jej członków oraz budowany jest określony system wartości, który przekazywany jest następnemu pokoleniu.

System wartości w rodzinie jest to „pewien uporządkowany zbiór różnych wartości, które stanowią cel dążeń rodzicielskich, są ważne i pożądane w życiu rodzinnym, tworząc określony model, organizację i funkcjonowanie środowiska rodzinnego”⁸.

Przekazywanie wartości sprowadza się zasadniczo do dwóch procesów. Pierwszy przebiega na linii łączącej małżonków i polega na modyfikowaniu wartości i norm moralnych na skutek wzajemnych oddziaływań. Drugi, obejmuje relacje rodzice – dzieci i działa na zasadzie sprzężenia zwrotnego, zgodnie z którym rodzice wpływają na kształtowanie się wartości dzieci, ale również i dzieci mogą modyfikować system wartości rodziców⁹.

Rodzina, w odróżnieniu od innych grup społecznych, ma większe możliwości przekazywania wartości i wzorów zachowań, ponieważ dziecko przebywa w niej od urodzenia do usamodzielnienia. Ponadto istnieje w niej swoisty związek emocjonalny. Wynika on z jednej strony z więzów krwi, a z drugiej z bliskości i częstotliwości kontaktów między rodzicami i dzieckiem.

W procesie przekazywania jednostce wartości dziedzictwa kulturowego rodziny najważniejsze jest dzieciństwo. W tym to okresie życia człowiek jest biologicznie i duchowo najbardziej nastawiony na rozwój i łatwo przyswaja wszystko co go otacza. „Jak gąbka wchłania wilgoć zawartą w powietrzu, tak człowiek nasiąka wartościami, normami, zwyczajami, uznawanymi w jego rodzinnym środowisku”¹⁰.

W okresie dzieciństwa u podstaw kształtowania się systemu wartości leżą takie procesy, jak:

- a. identyfikacja z rodzicami lub rodzicem;

---

⁸ S. Cudak, *Rodzina i dzieci wobec etycznych wartości*, [w:] *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, red. S. Bębas, E. Jasiuk, t. 2, Radom 2011, s. 50.

⁹ T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe* [w:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, red. D. Kornas-Biela, Lublin 2001, s. 219–220.

¹⁰ L. Dyczewski, *Rodzina polska i kierunki jej przemian*, Warszawa 1981, s. 208.

- b. naśladownictwo zachowań wartości uznawanych i przejawianych przez rodziców;
- c. system wzmocnień w postaci nagród, sytuacji rodzinnych świadomie i nieswiadomie tworzonych¹¹.

Dużą rolę w przekazie wartości mogą spełniać świadomie tworzone przez rodziców sytuacje wychowawczo-społeczne w rodzinie. Dziecko aktywnie w nich uczestnicząc nabywa postawy wartościowe, w których dominują zachowania prospołeczne, etyczne i moralne.

Bardzo ważną sprawą, regulującą przekaz systemu wartości jest postawa dziecka względem rodziców czy darzy ich ono szacunkiem i zaufaniem, czy rodzice są dla niego właściwym modelem do naśladowania.

W procesie naśladownictwa zachowań i przejmowania wartości od rodziców istotną rolę odgrywa autorytet rodzicielski, który opiera się na zaspakajaniu odmiennych potrzeb dzieci oraz na pełnieniu różnych ról społecznych w rodzinie i poza nią.

Ojciec na ogół zapewnia dzieciom odpowiednie warunki materialne. Reprezentuje przeważnie takie właściwości, jak: stanowczość, energię, siłę fizyczną, co w odczuciu dzieci daje poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji. Matka zaspakaja głównie potrzeby emocjonalne dzieci, które dzięki jej postawie czują się kochane, aprobowane. Stwarza atmosferę życzliwości i miłości, jest wyrozumiała, wybacząca, pociesza gdy mają trudności. Autorytet matki kojarzy się z poczuciem miłości, przywiązania, życzliwości i serdeczności¹².

Dzieci przejawiają potrzebę naśladowania i identyfikowania się z rodzicami, którzy się nimi opiekują, zaspakajają ich potrzeby. Większym autorytetem dla nich będą rodzice uczciwi, prawdomówni, sprawiedliwi, odpowiedzialni, życzliwi.

Przekazywanie wartości przez rodziców jest procesem ciągłym, który powinien uwzględnić:

- a. bezpośredni kontakt z dziećmi, wyrażający się w częstym dialogu opartym na pomocy i wsparciu dziecka w trudnych sytuacjach oraz na zaufaniu, życzliwości i otwartości w kontaktach;
- b. jedność postawy i zachowań rodziców w życiu codziennym. Należy wymagać od dzieci przestrzegania takich norm i wartości, jakie rodzice uznają i realizują w swym zachowaniu i postępowaniu;
- c. partnerstwo w przekazie wartości. Obok treści i sposobów przekazywanych wartości w rodzinie ważny jest stosunek emocjonalny rodziców do dziecka, partnerstwo w ocenie zachowań, norm i wartości, rzeczywista, a nie udawana

¹¹ H. Cudak, *Przekaz wartości w systemie oddziaływań rodzicielskich*, [w:] *Prawne, administracyjne i etyczne...*, t. 2, s. 59–60.

¹² *Ibidem*, s. 61.

sympatia życzliwość, szczerowość do dziecka. Wszelka dominacja i przymus rodziców w przekazie wartości, szczególnie tych ponadczasowych, odbierana jest niechętnie, obojętnie. Zdarza się, że dzieci i młodzież odrzucają wszelki jednokierunkowy, nacechowany przewagą rodzicielską przekaz systemu wartości uznawanych w rodzinie;

- d. w codziennych kontaktach między członkami rodziny rzetelności i wierności wypowiedanym słowom i działaniom zgodnym z uznawanymi wartościami;
- e. uszanowanie przez rodziców pełnej autonomii i tożsamości osobowej dziecka¹³.

Ważną rolę w przekazie wartości odgrywa atmosfera domowa. Przez atmosferę domu rodzinnego rozumie się „układ wzajemnych stosunków, charakter więzi emocjonalnej, wzajemne traktowanie siebie przez członków rodziny, a w pierwszym rzędzie ustosunkowanie się rodziców do siebie nawzajem i do dzieci”¹⁴. W rodzinie, gdzie panuje serdeczna, miła atmosfera, w której zaspakajane są potrzeby psychiczne dziecka, skłania dzieci do przyjmowania od rodziców wzorów, wartości, które są uznawane przez rodziców i stanowią model dla postępowania pozostałych członków wspólnoty rodzinnej.

W całościowym procesie wychowania rodzina wszczepia młodemu pokoleniu przede wszystkim poczucie wartości człowieka jako osoby. Wartość ta zawiera się już w samej istocie kontaktów w rodzinie. Rodzice opiekują się dzieckiem, troszczą się o nie, bawią się z nim. Z bezinteresownej miłości do dziecka ponoszą wiele ofiar, rezygnują bardzo często z własnych zamiłowań i aspiracji. Robią wszystko, by je wychować i zapewnić przyszłość. Dla młodego człowieka jest to odkrycie i staje się podstawą do wytworzenia poczucia własnej wartości, a następnie wartości człowieka w ogóle, do rozwoju poczucia własnej godności i świadomości, że drugi człowiek też ma swoją godność. Odkrycie to jest wzmacniane i rozwijane przez postrzeganie w życiu małżeńsko-rodzinnym zasad nakazujących wzajemny szacunek, pomoc drugiemu człowiekowi w potrzebie, solidarność¹⁵.

Rodzina jest również przekazicielem religijności i związanych z nią wartości, norm i zachowań religijnych. Uczestnicząc w przeżywaniu świąt Bożego Narodzenia, Wielkiej Nocy, członkowie rodziny przeżywają ich atmosferę. Ciepła i pełna serdeczności i bezpośredniości atmosfera rodzinna sprawia, że członek rodziny chętnie przyjmuje i zachowuje w swoim życiu nawet te wartości, normy i zwyczaje, które w jego oczach zatraciły już swoje znaczenie, ale były kultywowane w rodzinie jego dzieciństwa i młodości.

¹³ Ibidem, s. 62–63.

¹⁴ Cyt. za: idem, *Uwarunkowania międzypokoleniowego przekazu wartości w rodzinie*, [w:] *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*, red. W. Muszyński, Toruń 2010, s. 24.

¹⁵ L. Dyczewski, op.cit., s. 215–216.

Rodzina jako podstawowa i niezastąpiona wspólnota jest środowiskiem stwarzającym najlepsze warunki do przekazywania z pokolenia na pokolenie wartości narodowego dziedzictwa kulturowego, a przede wszystkim ojczystego języka i obyczajów. Rodzina jest pierwszą szkołą miłości do Ojczyzny, jej historii i tradycji. Człowiek wartości wyniesione z rodziny wnosi do życia narodowego.

Rola rodziny w przekazywaniu wartości, norm i zwyczajów jest pierwszoplanowa i najważniejsza. Człowiek bowiem od urodzenia aż do śmierci jest pod wpływem tego co myśleli, w co wierzyli, co uznawali za najważniejsze, według jakich zasad postępowali rodzice i pozostali członkowie rodziny.

Wartości uniwersalne, do których zalicza się i te chrześcijańskie, odgrywają w życiu człowieka ogromną rolę. Pełnią one funkcję drogowskazów, wyznaczających tożsamość człowieka i są istotnym elementem procesu wychowawczego. Do wartości, które odgrywają zasadniczą rolę w wychowaniu i kształtują osobowość człowieka zaliczyć między innymi należy: miłość bliźniego, prawdę, godność, rodzinę i pracę.

Miłość bliźniego

Jedną z najwyżej cenionych wartości w chrześcijaństwie jest miłość bliźniego, nazywana w terminologii greckiej *agape*, a w łacińskim przekładzie *caritas*.

Określona w ten sposób *miłość* oznacza zarówno miłość Boga do człowieka, jak również miłość człowieka do Boga i ludzi¹⁶. Tak pojęta miłość jest syntezą wszystkich cnót i przykazań.

Chrześcijańska koncepcja miłości bliźniego zakłada, że najbardziej godny uczuć miłości jest Bóg. Miłość bliźniego uważa się za naturalną konsekwencję miłości Boga, który stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo. Człowiek miłując bliźniego, miłuje również swego Stwórcę. I odwrotnie – miłując Boga, okazuje miłość swym bliźnim, stworzonym na Jego obraz i podobieństwo.

Miłości bliźniego przypisuje się w chrześcijaństwie różne cechy. Mówi o tym *Hymn o miłości św. Pawła Apostoła*:

„Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Miłość nie zazdrości, nie szuka poklasku, nie unosi się pychą; nie dopuszcza się bezwstydu, nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego; nie cieszy się z niesprawiedliwości, lecz współweseli się z prawdą. Wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma. Miłość nigdy nie ustaje” (1. Kor. 13, 4–8)¹⁷.

¹⁶ M. Łobocki, *Altruizm a wychowanie*, Lublin 2002, s. 53.

¹⁷ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2000, s. 1496.

Jak widać człowiek miłujący bliźniego potrafi przemoc uczucie zazdrości, nie narzuca się innym, jest skory do wybaczenia bez stawiania warunków, nie cieszy się z niepowodzeń osoby, która wyrządziła mu krzywdę, ma zaufanie i szacunek do drugiego, stara się go zrozumieć i nigdy nie przestaje go kochać. Miłości bliźniego przypisuje się powszechny, czynny i subtelny charakter. Walor powszechności miłości bliźniego wyraża się w obejmowaniu nią każdego człowieka, bez wyjątku, niezależnie od pochodzenia, koloru skóry, wyznania, narodowości, pokrewieństwa czy stanu posiadania. Na szczególną miłość zasługują ludzie cierpiący niedostatek, a nawet osoby nam niezyczliwe lub nasi wrogowie.

Dużą wagę w chrześcijaństwie przywiązuje się do czynnego charakteru miłości bliźniego. Od chrześcijan oczekuje się wymiernych czynów na rzecz osób potrzebujących, szczególnie niesienie pomocy ludziom głodnym, bezdomnym, chorym, więzionym, porzuconym i niechcianym. Nie można stać na uboczu, gdy setki tysięcy ludzi umierają z głodu, gdy ignorowane są prawa człowieka. Z czynnym charakterem miłości bliźniego pozostaje w ścisłym związku jej subtelny charakter. Zakłada on delikatność i taktowność w udzielaniu pomocy czy wsparcia innym. Wymaga wczuwania się w drugiego człowieka, aby pomagając mu, nie urazić jego godności osobistej. Miłość taką cechuje cierpliwość, łagodność, uprzejmość. Daleka jest ona od wszelkiej reklamy i rozgłosu pełnionych czynków na rzecz potrzebujących¹⁸.

Miłość bliźniego, nazywana również altruizmem, jest jedną z wartości, którą należy przyswajać dzieciom i młodzieży. Altruizm oznacza troskę o dobro konkretnej osoby lub grupy osób. Troska ta polega na wyświadczeniu drugiej osobie lub grupie osób pomocy lub wsparcia w sposób świadomy, bezinteresowny i dobrowolny. Świadczyć taką pomoc można w sferach:

- materialnej, łącznie z usługami, jak np. robienie zakupów, opiekowanie się dziećmi;
- cielesnej, odnoszącej się do zaspokojenia głodu, pielęgnowanie w chorobie, udzielanie pomocy w nagłych wypadkach;
- informacyjnej, związanej z przekazywaniem ważnych życiowo wiadomości;
- moralnej, dotyczącej obrony człowieka przed naruszaniem należnych mu praw;
- motywacyjnej, czyli w podtrzymywaniu na duchu i dodawaniu otuchy;
- emocjonalnej, to jest okazywania swej serdeczności, współczucia, przyjaźni¹⁹.

Altruizm, niezależnie od orientacji światopoglądowej, filozoficznej czy religijnej, uważany jest przez wielu pedagogów za jeden z podstawowych celów wychowawczych. Za przyjęciem altruizmu jako celu wychowawczego przemawia w dużym stop-

¹⁸ M. Łobocki, *Altruizm...*, s. 57–59.

¹⁹ M. Łobocki, *Teoria wychowania...*, s. 108.

niu jego bliskość znaczeniowa z takimi wartościami, jak tolerancja, uczciwość, sumienność, pracowitość, prawdomówność czy poczucie sprawiedliwości. Jest on niejako uosobieniem wartości powszechnych i uniwersalnych.

Wydatną pomoc w kształtowaniu postaw altruistycznych jest odpowiednio zorganizowane wychowanie do altruizmu. Polega ono na dawaniu wychowankom dobrego przykładu postępowania na rzecz drugiego człowieka, umożliwianiu nabywaniu doświadczeń w przychodzeniu innym z pomocą. Jednym ze sposobów może być podejmowana i rozwijana działalność wolontarystyczna. „[...] Wolontariat – mówił Jan Paweł II – winien być szkołą życia, zwłaszcza dla ludzi młodych, przyczyniając się do ich wychowania w kulturze solidarności i otwartości, w gotowości do dania daru z siebie”²⁰.

Poprzez pracę wolontarystyczną młodzież uczy się szacunku do każdego życia od poczęcia aż do śmierci, ludzi chorych i niepełnosprawnych. Uczy się, że każdemu człowiekowi należy się pomoc. Poprzez wolontariat, młodzież kształtuje w sobie także odpowiednią hierarchię wartości, uczy się wrażliwości i umiejętności rozpoznawania niesprawiedliwości, biedy i ludzkiej krzywdy. Młodzi wolontariusze zapoznawani są nie tylko z problemami najbliższego otoczenia – szkoły, kolegów, sąsiadów, parafii, miasta, ale również z trudnościami dotyczącymi ofiary wojen, głodu, mieszkańców Trzeciego Świata. Uczą się postawy odpowiedzialności za losy własne i innych. Jest szansa, że im więcej młodych ludzi zetknie się obecnie z ideą wolontariatu, tym więcej ludzi w przyszłości będzie dążyło do kształtowania świata w duchu *cywilizacji miłości*.

Wolontariusze, pracując w licznych placówkach – domach dziecka, świetlicach środowiskowych, szpitalach, domach pomocy społecznej, wśród bezdomnych, umierających, uchodźców, więźniów, wnoszą nadzieję, ukazują wartość życia, któremu zawsze należy służyć, przywracają wiarę w dobro tkwiące w człowieku.

Papież Benedykt XVI zwraca uwagę na znaczenie wolontariatu nie tylko jako formy wsparcia potrzebujących, ale również jako sposobu kształtowania własnej osobowości i włączania się w życie społeczne. „Zwłaszcza ludzie młodzi mogą wynieść korzyść z doświadczenia wolontariatu, bo jeśli jest on dobrze zorganizowany, może stać się »szkołą życia«, pomagającą nadać sens i większą wartość, która sprawi, że nie będzie ono życiem jałowym”²¹.

Jesteśmy świadkami, jak wiele uwagi poświęca miłości bliźniego papież Franciszek, dając przykład miłości, obejmując nią każdego człowieka, bez wyjątku, niezależnie od wyznania, narodowości.

²⁰ Cyt. za: K. Braun, *Wychowanie ku „cywilizacji miłości”*, [w:] *Wychowanie chrześcijańskie: między tradycją a współczesnością*, red. A. Rynio, Lublin 2007, s. 1044.

²¹ Cyt. za: D. Moroń, *Wolontariat w trzecim sektorze: prawo i praktyka*, Wrocław 2009, s. 88.

Prawda

Jedną z głównych wartości wychowania jest prawda. Istnieją różne aspekty prawdy, na przykład: wewnętrzna, naukowa, utylitarna, prawda światopoglądowa lub prawda wiary. Zawsze jednak stanowi ona wartość zapoczątkowującą proces wychowania, a w pewnym stopniu rozstrzyga o jego efektywności²². Odpowiedź na pytanie, czym jest prawda (łac. *veritas*) nie jest łatwa. Próba wyjaśnienia tego pojęcia podejmowana jest na gruncie wielu nauk, w tym: filozofii, etyce, estetyce i pedagogice.

Najczęściej pojęcie prawdy rozumie się w sensie:

- klasycznym – zgodność myśli, a w późniejszych ujęciach – sądu, z rzeczą;
- ontologicznym – zgodność rzeczy z jej istotą;
- aksjologicznym – wartość absolutna, do której powinno się dążyć;
- utylitarystycznym – prawdziwe jest to co skuteczne;
- egzystencjalnym – autentyczny sposób istnienia ludzkiego;
- dialogicznym – to, co ujawnia się w spotkaniu osób, więź między osobami, urzeczywistniająca się w miłości.

„Wśród ludzi wierzących w Boga występuje również traktowanie prawdy, podobnie jak dobra i piękna, jako odbicia najwyższego absolutnego Dobra, Prawdy i Piękna, jakim jest Bóg”²³. Bez względu na to w jakim sensie definiowana jest prawda, jest ona wartością, która daje możliwości rozstrzygnięcia problemów, opowiadania się za lub przeciw i dlatego tak ważna jest w edukacji.

„Prawda ma zasadnicze znaczenie w procesie wychowania ze względu na to, że:

1. stanowi warunek umożliwiający poznawanie i komunikację między wychowankiem a wychowawcą;
2. odniesienie do prawdy kształtuje osobę;
3. prawda powinna wypełniać wewnętrzną przestrzeń działań wychowawczych (podobnie jak wolność i miłość) oraz warunkuje realne doskonalenie osoby”²⁴.

Człowiek potrzebuje prawdy i poszukuje jej, posiadając możliwość jej odkrywania. „To co jest prawdziwe – stwierdza Jan Paweł II – musi być prawdziwe zawsze i dla wszystkich. [...] Hipotezy mogą fascynować, ale nie przynoszą zaspokojenia. W życiu każdego człowieka przychodzi chwila, kiedy – bez względu na to, czy się do tego przyznaje czy też nie – odczuwa on potrzebę zakorzenienia swej egzystencji w prawdzie

²² W. Cichy, *Istota pedagogiki personalistycznej* [w:] *Wychowanie chrześcijańskie...*, s. 291.

²³ St. Chrobak, *Prawda jako wartość w wychowaniu. Zarys problematyki w świetle nauczania Jana Pawła II*, „Wychowanie na co Dzień”, 2005, nr 4–5, s. 26.

²⁴ W. Starnawski, *Prawda jako zasada wychowania: podstawy pedagogii personalistycznej w nawiązaniu do myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 2008, s. 196.

uznanej za ostateczną, która dałaby mu pewność nie podlegająca już żadnym wątpliwościom”²⁵.

Ciągłe poszukiwanie prawdy pozwala człowiekowi na poszukiwanie sensu życia. W związku z tym wychowanie ma pomagać młodemu człowiekowi odkrywać i przyswajać propozycje wartości dla jego życia. Nauczyciel ma pomóc wychowankowi w dochodzeniu do prawdy o sobie, ludziach i otaczającym go świecie. Wychowywać do prawdy to między innymi:

- otwierać umysły uczniów na świat, na wiedzę;
- przygotowywać ich do poznania coraz szerszych horyzontów myślenia, zdobywania wiedzy;
- wyrabiać w uczniach postawę gotowości do konfrontacji wiedzy z faktami i wartościami;
- nadawać sens i znaczenie rzeczom, ludziom, zdarzeniom²⁶.

Prawda, będąca wartością nadrzędną, łączy w sobie inne wartości, którymi są również mądrość i zaufanie. Dzięki nim istnieje możliwość budowania więzi między nauczycielem a uczniem. Nauczyciel ma możliwość poznania świata wartości ucznia i przedstawienia mu sposobów rozwiązania nurtujących go problemów. W wychowaniu do prawdy chodzi o poszanowanie cudzych poglądów i uznawanego systemu wartości, prawa do odpowiedzi i obrony własnych poglądów. Wychowując do prawdy istotne jest uświadomienie wychowankowi jak ważna a zarazem trudna jest prawda o samym sobie i innych. Świadomość tego jest niezbędnym warunkiem samopoznania i dalszego samodoskonalenia. Niełatwa też jest prawda o innych, która jest zazwyczaj subiektywna i niepełna, ale warta poznania. Fałszywe są zwłaszcza pochopne opinie, którymi można łatwo skrzywdzić człowieka. Mówienie prawdy innym o nich samych wymaga taktu i indywidualnego podejścia. Jej celem jest spowodowanie dobra – uświadomienie braków i konieczności dokonania zmiany w postępowaniu.

Obecnie prawda jako wartość zdewaluowała się i stała się częściej wartością deklarowaną. Dlatego rola nauczyciela w wychowaniu, jak to określa Witold Starnawski, *prawdziwościami jest znacząca*²⁷. Chodzi tu o prawdę, jako podstawę działań wychowawczych.

Na wychowanie prawdziwościami składa się wychowanie w oparciu o prawdę, (prawda jako podstawa), wychowanie przez prawdę (prawda jako środek) i wycho-

²⁵ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”* pkt 27, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 2005, t. 2, s. 850.

²⁶ St. Chrobak, *Prawda jako wartość w wychowaniu...*, s. 28–29.

²⁷ Według W. Starnawskiego określenie „wychowanie do prawdy” jest mniej trafne, ponieważ określa prawdę wyłącznie jako cel, podczas gdy chodzi również o prawdę jako podstawę działań wychowawczych.

wanie do prawdy (prawda jako cel). Nauczyciel w wychowaniu prawdziwościowym może stosować różne metody. Muszą się one charakteryzować stałością i konsekwencją oraz dostosowane być muszą do poziomu wychowanka. Oznacza to, że wychowawca powinien wykazać się stanowczością i konsekwencją tam, gdzie chodzi o potwierdzenie obiektywności prawdy, natomiast w sposobie przekazywania powinien być wyrozumiały i zawsze winien dostosowywać się do wrażliwości i sytuacji wychowanka²⁸.

„W wychowaniu prawdziwościowym ważne jest kształtowanie prawdomówności. Wychowawca, chcąc rozwijać prawdomówność w postępowaniu dziecka, winien to robić zgodnie z następującymi zasadami:

1. nie lekceważąc osobistych pragnień dziecka (jeżeli nie są to pragnienia ekscesywne, szkodliwe), wskazywać zawsze drogę właściwego ich zaspakajania;
2. organizować warunki życia dziecka, by było przekonane, że zaspokojenie własnych pragnień kłamiąc, nie ma żadnych szans powodzenia;
3. kontrola nad prawdomównością dziecka powinna być dyskretna, staranna i systematyczna. Dziecko powinno wierzyć, że wychowawcy posiadają do niego zaufanie i mieć poczucie, że fakt ten zobowiązuje je do czegoś;
4. jeżeli dziecko widzi przed sobą legalne drogi urzeczywistniania swych dążeń, to nie będzie uciekało się do kłamstwa, chyba że na skutek błędów w wychowaniu zdołała się w jego psychice silnie zakorzenić;
5. zwalczać kłamstwo nie surowymi represjami wobec dzieci, ale perswazją, ukazaniem szkodliwości kłamstwa oraz odwoływaniem się do wrażliwości uczuciowej dziecka, do jego ambicji, honoru, poczucia odpowiedzialności²⁹.

Najbardziej wszechstronne działania nauczyciel może podejmować na etapie edukacji wczesnoszkolnej, gdyż pełni on funkcje opiekuńczo-wychowawcze, a jednocześnie wprowadza w tajniki nauczania.

Rozpoznawanie prawdy, przyjęcie jej, kierowanie nią – to także ogromny trud moralny. Jest to ciągłe poprawianie myślenia ucznia, korygowanie wiedzy, rozumienia, działania. Ucząc rozpoznawania prawdy w zaufaniu, życzliwości, uczy się wierności prawdzie. Przez to uczeń kształtuje i doskonali swoje życie.

Rodzina

W chrześcijańskim systemie wartości rodzina oparta na małżeństwie zajmuje centralne miejsce i należy do naczelných i najtrwalszych wartości w kulturze chrześcijańskiej.

²⁸ W. Starnawski, op.cit., s. 465–466.

²⁹ M. Szpiter, *Nauczyciel wobec wychowania do prawdy*, „Edukacja” 2004, nr 1, s. 69.

Papież Jan Paweł II stwierdza: „Pierwszą i podstawową komórką »ekologii ludzkiej« jest rodzina, w której człowiek otrzymuje pierwsze i decydujące wyobrażenia związane z prawdą i dobrem, uczy się, co znaczy kochać i być kochanym, a więc co konkretnie znaczy być sobą. Chodzi tu o rodzinę opartą na małżeństwie, gdzie wzajemny dar z samego siebie, mężczyzny i kobiety, stwarza takie środowisko do życia, w którym dziecko może się urodzić i rozwijać swe możliwości, nabywać świadomość własnej godności i przygotować się do podjęcia swego jedynego i niepowtarzalnego przeznaczenia”³⁰.

Kościół podkreśla, że małżeństwo i rodzina nie są przypadkową strukturą socjologiczną czy wytworem uwarunkowań historycznych i ekonomicznych, „lecz właściwą relacją między mężczyzną i kobietą zakorzenioną w najgłębszej istocie człowieka. Prawda o małżeństwie i rodzinie wynika z transcendentnego obrazu człowieka i jego natury a instytucja małżeńska istniała w zamyśle Bożym od chwili stworzenia”³¹.

Model rodziny promowany przez Kościół akcentuje dwa równorzędne cele małżeństwa: zrodzenie i wychowanie potomstwa oraz wzajemną miłość między małżonkami. Podkreśla ważność czystości przedmałżeńskiej, broni nierozzerwalności małżeństwa, występuje przeciw rozwodom i wolnym związkom, opowiada się za naturalną metodą regulacji poczęć, głosi poszanowanie życia od poczęcia do naturalnej śmierci (zakaz aborcji i eutanazji), opowiada się za rodziną przyjazną dzieciom. Podkreśla, że „małżonkowie chrześcijańscy, którzy wypełniają swoje zadania małżeńskie i rodzinne, dochodzą do właściwej sobie doskonałości i wzajemnego uświęcenia”³².

Jan Paweł II w swoich wypowiedziach dotyczących rodziny używa na jej oznaczenie różnych określeń. Najczęściej są to: wspólnota, komunია, przymierze, instytucja. Pojęciem nadrzędnym jest wspólnota, która obejmuje pozostałe pojęcia, nawzajem się uzupełniające.

Na określenie rodziny używa się najczęściej soborowej definicji *wspólnota życia i miłości*. Takie imię nadane rodzinie mówi o jej powołaniu i zadaniach.

Rodzina jest wspólnotą powołaną do określonych celów. Głównym zadaniem rodziny jest urodzenie i wychowanie dzieci, czyli rozwój człowieka. Realizacja tego zadania wymaga odpowiednich warunków duchowych i materialno-bytowych. Rodzina musi żyć i przebywać razem, a wiąże się to z zamieszkaniem w jednym miejscu. Wspólnota rodzinna musi mieć, swój „dach nad głową”. Taka jedność miejsca zapewnia stałość codziennych spotkań i kontaktów, a tym samym utrwala więzi rodzinne.

³⁰ Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”* pkt 39, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jan Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, s. 506.

³¹ J. Mariański, *Jan Paweł II jako Papież rodziny*, [w:] *Godność człowieka i rodziny*, red. W. Nowak, M. Tunkiewicz, Olsztyn 2007, s. 53–54.

³² *Ibidem*, s. 55.

Dom to miejsce, gdzie wiele spraw rzeczy ma znaczenie bezpośrednio i symboliczne. Jest miejscem, gdzie symbole, znak i obrzędy nie tylko są dostrzegane, ale i przeżywane jako prawdziwe wartości³³.

Rodzina jest fundamentem społeczeństwa. Dzięki prokreacyjnej funkcji rodziny, ma miejsce wypełnianie luk, spowodowanych przez śmierć jednostek należących do danego społeczeństwa i w niej dokonuje się socjalizacja, to jest przekazywanie kultury społeczeństwa nowemu pokoleniu. Ponadto w rodzinie człowiek uczy się bezinteresowności, poświęcenia, solidarności, współpracy i innych cech, które są konieczne do życia w społeczeństwie. W rodzinie człowiek się uczy działań i zachowań społecznych. Rodzina jest szkołą życia społecznego, jest szkołą cnót społecznych potrzebnym wszelkim społecznościom.

Życie społeczne wiąże się ściśle z moralnością. Moralność dotyczy czynów, których adresatem są inni ludzie i ich dobro. Rodzina, jak każda wspólnota, jest zogniskowana wokół dobra wspólnego. W rodzinie dobrem wspólnym jest sam człowiek – od poczęcia, poprzez dzieciństwo i okres dojrzewania aż po dorosłość. Dla realizacji tak pojętego wspólnego dobra i celu niezbędne jest wychowanie młodego człowieka do życia w moralności. Jest ono oparte na cnotach moralnych, które mają charakter społeczny – mądrości i sprawiedliwości.

Osobowość człowieka kształtuje się pod silnym wpływem rodziców, rodzeństwa, dziadków i krewnych. Dziecko przyjmuje od swoich bliskich podstawowy światopogląd, usposobienie, postawy moralne i system wartości, według którego postępuje w życiu dorosłym.

W rodzinie spotykają się różne pokolenia i pomagają sobie wzajemnie w osiągnięciu mądrości życiowej. Klimat rodzinny czyni skutecznym oddziaływanie pedagogiczne i wychowawcze. Głęboko zapadają w psychikę dziecka stosowane w rodzinie zakazy i nakazy, normy postępowania, tak bardzo istotne dla przyszłego życia, jak pojęcie dobra osobistego i wspólnego, obowiązku i odpowiedzialności, sensu życia i otwartości na wartość drugiego człowieka, życzliwości, altruizmu³⁴.

W rodzinie przechowywane są główne wartości kultury narodowej wyrosłej z dziedzictwa chrześcijańskiego. W rodzinie dziecko uczestniczy w tradycji i obyczajowości, jest świadkiem i bierze aktywny udział w różnorodnej codzienności przeplatanej odmiennością nastrojów i przeżyć: świąt, uroczystości, niecodziennych wydarzeń, rocznic ślubów, rodzinnych wspomnień i kontaktów z bliskimi.

Rodzina jest punktem odniesienia dla wielu kierunków ludzkiej działalności, kryjąc w sobie nieprzebraną kopalnię motywów do literatury, sztuki i obyczajów. Wresz-

³³ E. Parciak, *Rodzina pierwszym nauczycielem postaw moralnych*, [w:] *Rodzina w świecie wartości: religia, praca i czas wolny*, red. W. Muszyński, Toruń 2010, s. 113.

³⁴ E. Ozorowski (red.), *Słownik małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1999, s. 388–394.

cie rodzina jako Kościół domowy stanowi podstawową komórkę Kościoła powszechnego i jednocześnie tworzy najmniejszą grupę społeczną narodu i państwa³⁵.

Papież Jan Paweł II podczas swego 27-letniego pontyfikatu bardzo wiele uwagi poświęcał rodzinie. Ukazywał ją jako wartość, wokół której winna łączyć się Europa. W zachodnich społeczeństwach dobrobytu wielu ludzi nie decyduje się na małżeństwo, żyje samotnie, bez dzieci. W tej sytuacji pojawia się niebezpieczeństwo wypełniania pustki życia nadmierną konsumpcją. Dlatego też tak ważna jest rola rodziny, która jest wsparciem dla swoich członków. Jest ona pierwszą szkołą życia. W normalnie funkcjonującej rodzinie dziecko uczy się co jest ważne, co dobre, a co złe. W rodzinie następuje przekaz wartości i norm ogólnoludzkich. W rodzinie dziecko uczy się miłości, sprawiedliwości, dobroczynności, odpowiedzialności. Rodzina jest prawozorem organizacji i systemu władzy. Aby mogła ona wypełniać swoje funkcje, musi być trwała i mieć zapewnione wystarczające środki do życia. Nie może jednak przeceniać dóbr konsumpcyjnych.

Bibliografia

Bębas S., Jasiuk E., *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, Radom 2011.

Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, WAM, Kraków 2005.

Brzozowski P., *Wzorcowa hierarchia wartości: polska, europejska czy uniwersalna?: psychologiczne badania empiryczne*, Lublin 2007.

Celary I., Polok G. (red.), *Zagrożenia rodziny w aspekcie pastoralno-społecznym: praca zbiorowa*, Katowice 2008.

Chałas K., Komorowska B. (red.), *Kreowanie tożsamości szkoły*, Lublin 2009.

Cudak H., *Przekaz wartości w systemie oddziaływań rodzicielskich*, [w:] *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, red. S. Bębas, E. Jasiuk, Radom 2011.

Cudak S., *Rodzina i dzieci wobec etycznych wartości*, [w:] Bębas S., Jasiuk E. (red.), *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, t. 2, red. S. Bębas, E. Jasiuk, Radom 2011.

Cudak H., *Uwarunkowania międzypokoleniowego przekazu wartości w rodzinie*, [w:] *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*, red. W. Muszyński, Toruń 2010.

Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jan Pawła II*, t. 2, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jan Pawła II*, t. 2, Kraków 2005.

³⁵ S. Ropiak, *Etos rodziny katolickiej*, [w:] *Godność człowieka...*, s. 93.

Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Homilia na Błoniach w Krakowie*, [w:] *Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia, dokumentacja*, Poznań 1979.

Jedynak S., Kojkoł J. (red.), *Encyklopedia filozofii wychowania*, Bydgoszcz 2009.

Kluz T., *Psychospołeczne uwarunkowania wyboru wartości przez młodzież*, Toruń 2007.

Kornas–Biela D. (red.), *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, Lublin 2001.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Lublin 2002.

Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2006.

Łobocki M., *Wartości tworzywem wychowania*, [w:] *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, red. M. Nowak, T. Ożóg, Lublin 2000.

Muszyński W. (red.), *Rodzina w świecie wartości: religia, praca i czas wolny*, Toruń 2010.

Nowak W., Tunkiewicz M., *Godność człowieka i rodziny*, Olsztyn 2007.

Piasecka A., *Komunikowanie wartości zdrowia w polskich kampaniach społecznych – wymiar edukacyjny*, Toruń 2008.

Rostowska T., *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*, [w:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, red. D. Kornas-Biela, Lublin 2001.

Szerląg A. (red.), *Edukacja ku wartościom*, Kraków 2004.